

IFLA-ina IZJAVA O AUTORSKOPRAVNOJ EDUKACIJI I PISMENOSTI

Ova IFLA-ina izjava, usmjerena vladama (uključujući i međuvladine organizacije), knjižnicama, knjižničarskim udruženjima i knjižničarskim edukatorima, nastoji objasniti koncept autorskopravne pismenosti i njezine važnosti unutar šire djelatnosti knjižnica te ponuditi preporuke za poboljšanja.

Zakoni o autorskim pravima s prikladnim ograničenjima i iznimkama ključni su za rad knjižnica jer omogućuju aktivnosti poput posudbe, pristupa, reproduciranja i zaštite. Nedostatno razrađene ili neadekvatne zakonske odredbe stvaraju ozbiljne zapreke našim ustanovama pri ostvarivanju misije pružanja zakonitog pristupa informacijama.

Ipak, bitno je istaknuti da se korisničko iskustvo oblikuje koliko samim tekstom zakona, toliko i načinom na koji knjižnice tumače i primjenjuju njegove odredbe. *IFLA-in etički kodeks za knjižničare i druge informacijske djelatnike*¹ naglašava da uz odgovornost priznavanja prava intelektualnog vlasništva postoji i usporedna dužnost izbjegavanja nametanja nepotrebnih zapreka pri ostvarivanju prava korisnika na pristup informacijama. Ukratko, knjižnice bi trebale iskoristiti sve mogućnosti koje im pruža zakon kako bi osigurale pristup i omogućile učenje.

Knjižničari i drugi informacijski djelatnici stoga trebaju poznavati autorsko pravo kako bi uspjeli obaviti ne samo vlastite dužnosti i djelatnosti, nego i dati podršku svojim kolegama i korisnicima na najučinkovitiji mogući način.

Autorskopravna pismenost može se definirati kao dostatno poznavanje autorskog prava za donošenje argumentiranih odluka vezanih uz korištenje građe koja je pod autorskopravnom zaštitom.² To podrazumijeva razumijevanje strukture, primjene i obuhvata sustava zaštite autorskog prava u skladu s neprekidnim razvojem zakona, praksi i korisničkih očekivanja. Autorskopravna edukacija je proces usvajanja i osuvremenjivanja znanja o autorskopravnoj pismenosti.

Autorskopravna pismenost problematika je s kojom se susreću sve vrste knjižnica. Narodne i školske knjižnice, primjerice, mogu se suočiti s potrebom za savjetovanjem korisnika, djelatnika i ostalih o korištenju i umnožavanju te izradi reprodukcija u formatu prilagođenom osobama s posebnim potrebama. U skladu s time, knjižničari mogu preuzeti ulogu edukatora, koja često uključuje organiziranje različitih aktivnosti i radionica, poput otvorenih kreativnih prostora za zajednički rad (eng. *maker spaces*).

¹ IFLA-in etički kodeks za knjižničare i druge informacijske djelatnike (2012): <https://www.ifla.org/publications/node/11092>

Etički kodeks također ističe važnost zagovaranja snažnijih korisničkih prava u budućnosti. Važno je istaknuti i to da su stručnjaci uočili i „latentnu fleksibilnost“ u okviru autorskog prava. (Hudson 2019, u tisku).

² „Stjecanje i primjena odgovarajućih znanja, vještina i sukladnog odnošenja za osiguravanje etičnog stvaranja i korištenja zaštićene građe“ (Secker i Morrison 2016: 211). Morrison i Secker to definiraju kao „sve veći opseg znanja, vještina i ponašanja koja su pojedincu potrebna pri radu sa zaštićenim sadržajima u digitalnom dobu“ (Morrison i Secker 2015). Autorskopravno pismena osoba nedvojbeno razumije i širu političku debatu vezanu za pitanje autorskih prava te, iako se nužno ne uključuje direktno u njihovo zagovaranje, sposobna je svoj vlastiti pristup navedenoj problematici povezati s povijesti i razvojem autorskog prava. To uključuje i svijest o inherentnim napetostima između raznih sudionika.

Knjižnice sa širim spektrom usluga mogu, između ostalog, održavati repozitorije, provoditi projekte masovne digitalizacije, sudjelovati u dostavi dokumenata na zahtjev (eng. *document supply*), nadgledati dostavu obveznog primjerka te pregovarati o ugovorima vezanim uz pristup digitalnim sadržajima. Svaka od navedenih stavki zahtijeva poznavanje autorskog prava, što podrazumijeva i njegovu primjenu na nove vrste korisnika ili građe. Nedostatno znanje može rezultirati pogrešnom primjenom zakona, što s jedne strane može dovesti do njegove povrede, a s druge do pretjerano restriktivnih pravila povezanih s onim što je korisnicima dopušteno.

U svim ustanovama knjižničari mogu biti prepoznati kao stručnjaci za autorskopravna pitanja te postati referentne točke u svom okruženju. Izgledno je da će njihov pristup i stav utjecati na druge u okruženju te na usmjeravanje širokog raspona korisnika. Usto, knjižničari imaju priliku oblikovati institucijsku politiku, primjerice o pitanju otvorenog pristupa, te promicati pristup u skladu s misijom knjižnice, kao i *IFLA-inim etičkim kodeksom za knjižničare i druge informacijske djelatnike*.

Ipak, opsežna istraživanja³ pokazuju da poznavanje autorskog prava među knjižničarima uvelike varira te da postoji velika potreba za autorskopravnom edukacijom u okviru profesije. Stoga je korisno odrediti formalnog ili neformalnog vanjskog stručnjaka za autorsko pravo kojem se knjižničari mogu obratiti kad se susretnu sa složenijim pitanjima. Međutim, veća razina autorskopravne pismenosti unutar profesije kao cjeline omogućit će da se na veći broj korisničkih pitanja odgovori brže, samopouzdanije i argumentiranije.

Bez obzira na to, reforme autorskog prava dugoročno su i dalje ključne, i na nacionalnoj i na međunarodnoj razini, kako bi jamčile smislen pristup informacijama, očuvanje zbirki, provođenje knjižničnih edukacija te omogućile poticanje stvaralaštva korisnika knjižnica, uz ostale aktivnosti. Budući da u mnogim zemljama reforme nije moguće ostvariti u kratkom roku, bolje razumijevanje i primjena postojećeg zakona predstavljaju najbolje izgleda za brzo i zakonito povećavanje korisničkih prava.

Navedeni prijedlozi stoga ne znače da reforme nisu potrebne, već služe kao pomoć pri identificiranju gorućih potreba. Što više iskustva knjižničari steknu s autorskopравnim problemima, veća je vjerojatnost da će se osjećati sigurnijima pri suradnji na reformiranju autorskog prava.

Preporuke

Slijedom gore navedenog, IFLA daje sljedeće preporuke vladama, knjižnicama, knjižničarskim udrugama i knjižničarskim edukatorima:

Vlade (i međuvladine organizacije, gdje je prikladno) trebale bi:

- Osigurati ograničenja odgovornosti knjižničara i ostalih informacijskih stručnjaka onda kada djeluju u dobroj vjeri u knjižnične svrhe i kada podupiru aktivnosti svojih korisnika, jednako kao i kada djeluju kao sigurne luke u digitalnom okruženju. Ovakav pristup pružit će knjižničarima veću sigurnost u primjeni zakona.
- Osigurati da autorskopравni edukacijski programi za knjižničare i za širu javnost, koje podupire vlada, posvete dovoljno pažnje iznimkama, ograničenjima i ostalim pravima

³ copyrightliteracy.org daje popis referenci vezanih uz navedenu temu:

<https://copyrightliteracy.org/about-2/international-copyright-literacy/>

korisnika. Takvi bi se programi trebali usredotočiti na ono što korisnici **smiju** - više nego na ono što **ne smiju** - činiti, u cilju izbjegavanja stvaranja straha ili zabrinutosti prilikom korištenja predmeta pod autorskopravnom zaštitom. Javnim bi se novcem trebale poduprijeti kampanje koje istovremeno identificiraju prava nositelja prava i mogućnosti njihovih korisnika.

- Dugoročno, osigurati da zakoni o autorskom pravu pruže jednostavan i lako primjenjiv okvir ograničenja i iznimki koji će omogućiti knjižnicama da ispune svoju misiju te usmjeriti pojedine korisnike knjižnice i pomoći im u razumijevanju pravilnog korištenja sadržaja pod autorskopravnom zaštitom, posebice kroz jednostavne, ciljane vodiče.

Knjižnice bi trebale:

- Povećati pristup informacijama i očuvati svoje zbirke postupajući u skladu s trenutnim zakonom, istovremeno poštujući legitimne interese nositelja prava.
- Prepoznati i cijeniti razvoj i unaprjeđenje autorskopravne pismenosti među svojim djelatnicima.
- Angažirati se i koristiti sve mogućnosti kako bi osigurale da institucijske politike i prakse važne za autorsko pravo omogućuju pristup informacijama unutar zakonskih okvira.
- Zagovarati jače iznimke i ograničenja kako bi se povećao pristup informacijama u skladu s *IFLA-inim etičkim kodeksom za knjižničare i ostale informacijske djelatnike*.
- Nuditi radionice i tečajeve o autorskom pravu i srodnim temama svojim djelatnicima i korisnicima, pogotovo kada se donose izmjene zakona.
- Osigurati da sve stručno osoblje knjižnice ima osnovna znanja o autorskom pravu te razmisliti o imenovanju knjižničara koji će se specijalizirati za autorsko pravo, na primjer vezano za pitanja autorskog prava u drugim pravnim sustavima.

Knjižničarske organizacije trebale bi:

- Osigurati da se autorskopravna pismenost dovoljno opsežno uključi među knjižničarske kompetencije, kao i u rad s knjižničarskim edukatorima, te istražiti mogućnost da se izrade smjernice ili uvedu certifikati.
- Zagovarati jače iznimke i ograničenja kako bi se povećao pristup informacijama.
- Djelovati kao forum za razmjenu znanja i dobrih praksi kako bi se podigao standard svijesti o autorskopravnoj edukaciji i, gdje je to moguće, napraviti praktične vodiče o autorskopravnoj pismenosti za praktičare te organizirati radionice i konferencije.
- Sakupiti i objaviti empirijske podatke o inicijativama autorskopravne pismenosti, prije i tijekom učenja, kako bi se osiguralo trajno poboljšanje autorskopравnih programa edukacije. Takvi će podaci također podržati i zagovaračke aktivnosti.

Knjižničarski edukatori trebali bi:

- Osigurati da je u kurikulumu autorsko pravo zastupljeno u odgovarajućoj mjeri kako bi se istaknule teme od ključne važnosti za knjižničarski posao (uključujući nacionalni i međunarodni kontekst, prema potrebi). Takvo se obrazovanje i osposobljavanje moraju održavati u kontekstu u kojem studenti mogu primjenjivati znanje te se usredotočiti na pozitivna prava (kao što su rudarenje teksta i podataka (eng. *text and data mining*) ili poštena uporaba (eng. *fair use*), gdje je relevantno). Također bi se trebala razmotriti i ostala pravna pitanja, kao što su privatnost i odgovornost.
- Raditi s relevantnim stručnim udrugama kako bi se osiguralo uključivanje autorskopravne pismenosti u kurikulum, kao uvjet za akreditaciju.

Potvrdilo IFLA-ino izvršno vijeće 20. kolovoza 2018.